

Ettekanne Paul Varuli advokaadibüroo konverentsil „Majandus, kuhu lähed? Kas õigus saab aidata?“

Hea Paul Varul, minu endine minister! Austatud kuulajad

Kui Paul Varul ministriametist lahkus, siis ma püüdsin toona justiitsministeeriumi kantslerina kokku võtta, mis tema valitsemise perioodi iseloomustab. Ja erinevalt minu järgmisest ministrist Märt Raskist, kes ütles enda kohta, et tema jääb ajalukku õiguse loojana, jääb Paul Varul ajalukku kui ehitaja. Tema nimeks võiks olla ajalooramatus Paul Ehitaja. Miks? Kui me siin Tartus ringi vaatame, siis selliste suurepäraste objektide nagu Tartu vangla ja kohtumaja ehitamine on just Pauli teene, kuigi Märt Raskile langes osaks saatus võtta vastu Tartu tegelaste löögid, kes parema meelega oleksid näinud, et vangla pannakse kuhugi Emajõe peale ujuma või kupatatakse sohu. Need ninakirtsutajad ütlesid, et fuihh, meie peenese vaimulinna küll sellised objektid ei sobi. Et meil siin Tartus ikka ülikool ja puha. Ärge tulge siia oma vanglaga üldse vehkima. Vestluses toonase Tartu ülikooli rektoriga lubasin endale arvamuse, et küll tuleb aeg, kus Tartu vangla on kõrgemalt hinnatud kui Tartu ülikool. Nüüd on see aeg ehk käes – Tartu vangla on kindlasti Euroopa vanglate *top* 50 hulgas, Tartu ülikooli ma ei ole sellises *top*'is leidnud, aga võib-olla ei ole ma olnud piisavalt hoolas otsija. See selleks.

Niisiis oli esimene põhjus siia tulla minu sügav lugupidamine Paul Varuli ja tema töö vastu. Teine oluline põhjus, miks ma siia tulin, on minu eilne vestlus valitsuse istungil lugupeetud justiitsministri Rein

Langiga, keda on mul rõõm ka täna siin saalis näha. Kuuldes, et kavatsen siia konverentsile sõita, ütles Rein mulle: „Tulen ka ise kindlasti Tartusse kohale, sest kuna sina, Oviir, teed iga nädal mõne poliitilise avalduse, siis ei oleks muidu seal kedagi, kes sulle vastu hakkaks.“

No eks ma siis püüa teha kõik, et Reinule mitte pettumust valmistada ...

• • •

Mis te arvate, mis on see praeguses majandusolukorras keskne teema, mille üle parlamendifraktsioonid arutlevad ja millest johtuvat seaduseelnõu ilmselt peagi hakatakse algatama ja siis Riigikogus kolmel lugemisel arutama? Kas see on euro kasutuselevõtuks vajalike sammude kavandamine? Või kõrghariduse konkurentsivõimelisuse probleemid? Või sotsiaalküsimused, pensioniea tõstmine? Ei midagi sellist pole paraku viimasel ajal parlamendis kuigi tõsist arutamist leidnud, rääkimata juba oluliste otsuste tegemisest.

See Riigikogus oluline teema on tegelikult hoopis, millise muusikapala saatel peaks Pika Hermannini tornis õhtuti lippu langetama. Sotsiaaldemokraatlik fraktsioon üllitas selle kohta üleeile isegi pressiteate, kus kurtis, et praegu lipu langetamisel kasutatav meloodia „Mu isamaa armas“ on Saksa rahvalaul ja selle viis on kasutusel ka Mikroneesia hümnina. Kas pole jube? Asi vajab kiiresti muutmist. Kultuuriminister tegeleb samuti isiklikult lipuseaduse muutmise küsimusega. Reformierakonna fraktsioon arutas pool tundi asja, kõlasid ka mõtted, kas üldse peaks seda lippu ööseks langetama või jätta ta valgustatuna üles. Kolm lugemist ja saamegi uue meloodia. Saabub üleüldine õnn.

• • •

See on kahjuks klassikaline ja väga tüüpiline näide selle kohta, et oluliste asjadega tegelemise asemel kobrutavad meie mõtteruumis tihti pseudoteemad, mis raiskavad aega ja energiat. Mõnda aega tagasi oli üheks selliseks pseudoteemaks, mille kallal parlament tohutult aega ja energiat raiskas, oma palga teema. Lootsin, et vahepeal ehk on sellest sündroomist üle saadud, aga ei. Kõik jätkub endise hooga.

Miks meil aga ikka need asendustegevused ja pseudoteemad üles kerkivad? Siin on arvatavasti palju ka ajaloost tulenevaid põhjusi, kuid ilmselt on peamine nende hulgas, et poliitilise kultuuri kiht on

ülimalt õhuke ja rahva võimekus riiklust kanda, seda mõista ja mõtestada on äärmiselt nõrk.

Minu kavakohane teema kõlab ... viimsepäeva laupäevani. Eks igaüks võib selle sisustada oma kogemuse ja tundmuste ning mõtete järgi. Minu mõte on natukene arutleda selle üle, mis meie poliitilises ja administreerimise kultuuris on niivõrd paigast ära, et kohati on tunne, et olukorra normaliseerumist tuleb oodata viimsepäeva laupäevani. Meie ees on valik, kas täielikult leppida selle kui paratamatusega või püüda nii palju kui võimalik iseenda muutmise kaudu muuta ka seda vaimset keskkonda ja riikluse toimimise kultuuri.

• • •

Üks neid probleeme, mis Eestis põhjustab otsustamatust ja segadust, on paigast ära nihkunud tasakaal ja selgus poliitilise otsustamise ja administreerimise vahel. See põhjustab vastutatamatust ja ebamäärasust ning tegelikkuses pärsib riigi toimimist. Siin on see koht, kus õigus saab majandusele appi tulla ja mõjutada riigi toimimist ka laiemalt.

Poliitilise ja administratiivse juhtimise tasakaal on üks võtmeküsimusi kogu avaliku võimu teostamisel. Ideaaljuhul peaks asi toimima nii, et poliitiliselt tasandilt antakse ette põhilised eesmärgid (võitnud erakondade valimislubadused, uue võimuliidu kokkulepped jne) ning professionaalne ja poliitiliselt sõltumatu ametnikkond asub neid eesmäärke ellu viima ja rakendama.

Samal ajal peavad poliitiline ja administratiivne juhtimine teineteist vastastikku täiendama ja vajaduse korral korrigeerima – spetsialistidest ametnikud peavad suutma poliitikutele selgitada, mida on reaalselt võimalik teha ja mida pole, erakonnapoliitikud omakorda peavad suutma eristada, millised vastuväited tulenevad paratamatust tõsiasiadest ning millised lihtsalt ametnike mugavusest ja soovimatusest muudatusi teha.

Teatud vastuolu poliitilise ja administratiivse juhtimise vahel on paratamatu ja süsteemi sisse programmeeritud. Ikka on nii, et ametnikud arutavad omavahel, mis selle uue ministriga küll peale hakata, et ta ei tea meie valdkonnast midagi, aga kipub segi pöörama kõike seda head ja ilusat, mida me kaua aega oleme üles ehitanud. Ja erakonnapoliitikud ahastavad omakorda, et selliste ametnikega pole üldse võimalik midagi ette võtta, kust küll võtta neid inimesi, kel-

lega oma head ja ilusad plaanid teoks teha. Ja mõndapidi on mõlemal poolel õigus.

Tegelikult on see vastuolu ühiskonna toimimiseks vajalik, see aitab hoida tasakaalu vajalike uuenduste ja mõttetu lammutamise vahel. Küsimus on vaid selles, kas see süsteem pole liigselt kaldu kas siis poliitilise või administratiivse juhtimistasandi poole. Esimesel juhul domineerivad poliitikud, iga uus minister keerab ministeeriumi senise töö pea peale, ametnikud ei saa normaalselt teha oma igapäevatööd vaid peavad asuma täitma üha uusi ja uusi poliitilisi suuniseid (seda eriti olukorras, kus ministrid kiiresti vahelduvad), ühiskond ei saa toimida stabiilselt.

Minu arvates kipub Eesti süsteemis süvenema tasakaalustamatus poliitilise ja administratiivse juhtimise vahel. Ja seda veel omapärasel äraspidisel viisil.

Ma räägin seda nii endise kantsleri kui ka praeguse riigikontrolöri. Ma oletan, et osaga edasisest ei tarvitse kõik teist nõus olla, see sõltub varasemast kogemusest. Ja küllap on oma isiklikust kogemusest tulenev vaatenurk siin saalis istuvatel ministritel, kellega mul oli kantslerina au koos töötada. Aga see selleks. Ma ei räägi mitte niivõrd justiitsministeeriumi põhjal, vaid sellest, mida ma olen tähele pannud viimase 17 aasta jooksul valitsuse tööd väga lähedalt nähes ja oma kolleegidega suheldes.

Üleeile õhtul oli valitsuses taas hilisööni kestnud nn kärpimis-koosolek. Närviline ja kurnav. Minu endised ministrid teavad, et ma eelistaksin mitte ainult selliseid, vaid kõiki koosolekuid pidada hoopis hommikul kell kuus või seitse. Aga poliitikud on pigem ööinimesed. Kuid sel valitsuse koosolekul oli siiski kaks head momenti. Esimene oli see, et valitsuse liikmed vaidlesid ka poliitiliste küsimuste üle. Teine oli minu jaoks veelgi olulisem – peaminister ütles rahandusministrile, et ministeeriumi asi ei ole tuua poliitiliselt kallutatud valikuid, vaid tuleks käsitleda kõiki võimalusi parteipoliitikast sõltumatult. Peaminister andis seega selgesti mõista, et poliitiliselt kallutatud ülesande andmine ühele ministeeriumile ei ole õige. Ma jätan selle ütluse väga kauaks meelde.

• • •

See, et valitsuse liikmed arutlevad poliitiliste küsimuste üle, tundub justkui loomulik, aga tegelikkuses ei ole see sugugi tavaline. Miks?

Ma tean, et ehk osale teist kõlab see imelikult, aga valitsuse ja tema liikmete tegevus on viimase 15 aasta jooksul muutunud ühe vähem poliitiliseks, kuigi 1990ndate esimese poolega võrreldes on tekkinud justkui kogenud poliitikute kiht. Milles siis asi? Aga selles, et selge tööjaotus on hajunud ja poliitikud on üha enam hakanud administrearima ja ametnikud on tihti sunnitud tegema otsuseid, mida võib pidada poliitiliste valikute tegemiseks. Kuidas see nii on juhtunud?

1993. aastal Mart Laari valitsuse ajal ütles vabariigi valitsuse seadus, et minister juhib ministeeriumi kantsleri kaudu. Praegu see enam nii sõnastatud ei ole. Ja uskuge, ma ei aja siin mingit Sir Humphrey stiilis juttu. See on väga oluline küsimus kogu riigi toimimise seisukohalt. See tööjaotus – minister teeb poliitikat, kantsler viib selle administrearides ellu – tagab vajaliku tasakaalu. Ja ma ei vastanda neid kaht funktsiooni ega vaata neid mustvalgelt. Mis on aga praegu juhtunud?

Nagu ma ütlesin, on ministrid üha enam hakanud tegelema puht-administratiivsete küsimustega. On aga selge, et minister on ministeeriumi poliitiline juht, kes annab poliitilise sisendi ministeeriumile. Kantsler on ministeeriumi administratiivne juht, kui tahate – ministri teener, kes peab tagama ministri formuleeritud poliitika elluviimise. Seega – minister sõnastab poliitika ja ministeeriumi aparaadi ülesanne on see poliitika ellu viia.

See skeem on kahjuks tänaseks umbe jooksnud: 1990ndate keskel, kui raha, mida jagada, tekkis juurde, hakkasid ministrid mõtlema, et neil nagu ei ole piisavalt võimu. Ministrid tundsid, et tahaks õudselts kellelegi midagi jagada, aga ennäe, ei saa, sest see ei ole nende käes. No küll ikka tahaks jagada. Ministrid tundsid, et kui nad ei saa ise kõike kuni uksehingede õlitamiseni ise otsustada ja kinnitada, siis nad nagu oleksid ilma võimuta.

Imelik küll, aga nõukogude süsteemi selja taha jätnud Eestis hakkasid ministrid tundma nostalgiat ja tahtsid kolhoosiesimehe kombel ise otsustada, kellele mitu kilo jahu või mitu seapõrsast. Nii hakati kantsleri rolli üha madalamaks kiskuma. Tänapäevaks on see jõudnud eri ministeeriumides eri tasandile. Mõnes on kantsler olnud sisuliselt mingi haldusülesannete või aidamehe rollis. See tundmus, et kui ei saa ise iga asja üle otsustada, siis pole ka võimu, püsib aga ministrites edasi.

Ma mäletan enda praktikast, kuidas minu lugupeetud minister Paul Varul pärast üht juhtumit hakkas väga hästi mõistma, millist kasu annab selge tööjaotus poliitilise otsustamise ja administrearimise vahel.

Lugu järgmine. Paulil oli uue ministrina kah tunne, et tal ei ole nagu kõiki hoobasid käes ja ei saa ikka täielikult valitseda. Teisisõnu – Paul, heasüdamlik nagu ta on, soovis samuti kergendada administraatorite ja kantsleri töökoormat, olles valmis vabatahtlikult enda peale võtma tegelemise kõikvõimalike tehniliste küsimuste ja muu kribu-krabuga.

Näitamaks talle, mis juhtub, kui poliitiline tippjuht võtab enda peale ülesanded, mida ta ei peaks täitma, korraldasin ma väikese demonstratsiooni. Ma hakkasin talle saatma kuhjade viisi igapäevast kirjavahetust, kuhu panin kaaskirjad – vajalik ministri seisukoht, vajalik ministri seisukoht jne.

Ühel hetkel oli Pauli lauale kogunenud juba väga kõrge hunnik kõiksugu pabereid, mille kohta oli märgitud, et see või teine asi vajaks kiiresti ministri otsust või arvamust. Ja siis kaebas üks vang ta kohtusse, sest vang ei olnud saanud oma kirjale ministrilt õigeaegselt vastust. Loomulikult ta ei saanud vastust, sest Paul ei jõudnud kunagi tema kirjani, see oli kuhjas kõige all ja kuhi muudkui kasvas. Pärast seda leidis Paul, et tark on keskenduda sellele, mis on ministri töö – poliitika tegemine.

Muide, enamasti ei ole mul olnud ühtegi juhtumit, kus minister oleks mulle teatanud, et kuule Oviir, ära tassi seda jama minu lauale, see on sinu vastutada, tegele ise sellega. Ministrid muudkui tahtsid ja tahtsid ise kribu-krabuga tegelda.

• • •

Järgmine küsimus on kantsler kui apoliitiline administraator ja järjepidevuse hoidja. Üheöösuhete *versus* pikaajaline suhe.

Omavalitsuse ajal, kui süsteem loodi, oli kantsleri ametikoha mõte just selles, et ta tagaks süsteemi toimimise sõltumata sellest, kes on parasjagu minister. Kantsleri ametipost pidi olema apoliitilise tipp-administraatori koht. Nüüd on ka sellest taganatud ja ministrid saavad uue avaliku teenistuse seadusega õiguse kantslereid vahetada nagu ..., ma ei taha kohe öelda, mida üheöösuhete puhul tuleb pidavalt vahetada. Ma võrdleksin ministri ja kantsleri suhet abielulise või kooselulise suhtega. Mina pooldan püsivat ja pikaajalist suhet. On ka muidugi võimalik teine suhtumine – palju juhupartnereid, nn üheöösuheteid. Ma kardan, et mida politiseeritumaks läheb ametnikkonda ümbritsev õhkkond, seda rohkem kohtab ministrite ja kantslerite vahel

nn üheösuhteid. Teatavasti aga võib palju juhupartnereid tervisele lõpuks halvasti mõjuda.

Pigem tuleks meil eeskujuks võtta Briti süsteem, kus kantslerid on väga väärikad isikud, kes on tähtajatult ametis, tagades kogu süsteemi töötamise, ajaloolise mälu ja järjepidevuse. Ja see töö on väga kõrgelt väärtustatud nii palga kui muude tagatiste näol. Meil võib kantsler varsti sisuliselt igal hetkel ministri tuju järgi kinga saada. Arenenud poliitilise kultuuriga riikides oleks see mõeldamatu. Minu küsimus, mis paraku jääb alati õhku, on – kes kaitseb kantslerit?

Kui minult küsiti arvamust uue avaliku teenistuse seaduse eelnõu kohta, siis ma pakkusin diskussiooniks välja mõtte seni kavandatust kitsamalt defineerida riiki teenivate väga tugevate tagatistega inimeste ring. Nendeks võiksid olla kindlasti kantslerid, asestantslerid, ametite ja inspeksioonide juhid ja asejuhid, võib-olla ka osakonna-juhatajate tasand. Võib-olla veel keegi.

Ei julge täpseid arvutusi tegemata arve välja pakkuda, kuid see nn võtmeisikute hulk on ilmselt 400–500 ringis. Nende tipptasemel professionaalsete neutraalsete administraatorite kiht hoiaks järjepidevust ja nemad palkaksid ülejäänud inimesed tööle juba töölepingu alusel. Siinkohal ma ei räägi eriseaduste alusel toimivatest riigi esindajatest.

Ma kirjutasin ka justiitsministrile: „Kõrge poliitilise kultuuriga väljakujunenud demokraatlikus ühiskonnas ei paneks mind muret tundma kava rakendada ministeeriumide kantslerite, asestantslerite ning valitsusasutuste juhtide puhul tähtajalist teenistust. Tuginedes viimase 16 aasta praktikale, soovitaksin siiski nende ametikandjate puhul jätkata vähemalt mõnda aega tähtajatu teenistusega ja anda nii poliitilisele kui administreerimise kultuurile veidi lisaega tasakaalu leidmiseks iseenda sees.“

Mõte on väga ühene – praegune poliitilise kultuuri tase on kehv ja kantslerite ja muude sellelaadsete ametnike olukorra ebakindlaks muutmine tooks riigile vaid kahju. Et seda siiski piisavalt ei tajuta või ei taheta tajuda, näitab ka hiljutine arutelu valitsuses, kus ministrid leidsid, et kantsleri palk ei tohiks olla suurem kui 80% ministri palgast. See on minu meelest alandav ja ebaõiglane.

Ajalugu näitab, et Eesti oludes võib ministriks saada igaüks, keda partei mingil põhjusel soovib kuskile ametisse panna. Kantslerist sõltub aga terve masinavärgi töö, riigi toimimine, kui soovite. Eestis on olnud ja on väga tarku ministreid ja mul on vedanud, et justiitsministeeriumis sain ma just sellistega koos töötada. Aga Eestis

on ja on olnud ka ministreid, kes on rumalad. Miks peaks selline loll saama suuremat palka kui see, kes tegelikkuses kogu töö peab ära tegema? Ja kantsler on see, kelle minister kohe üritab tanki lükata, kui midagi peaks juhtuma.

Vaadakem taas demokraatia ja parlamentarismi traditsioonidega Suurbritanniasse. Seal saavad ministeeriumide kantslerid tunduvat suuremat palka kui nende ministrid. Ja kabineti-sekretär kolmandiku rohkem kui peaminister. Ja seda nii peaministri kui parlamendiliikme palka kokku liites. Parlamendi lihtliikme palk on kantsleritest kolm kuni neli korda väiksem. Ministrid tulevad ja lähevad, riigimasin peab aga töötama tõrgeteta. Ja siin ei tule kasuks kantslerite kiire vahetumine, mida me oleme saanud viimastel aastatel näha. Kõige hullem on, kui kantsler politiseeritakse – tuuakse sisse parteijunkur või tuuakse sisse täiesti ebakompetentne inimene.

Mitmed ministrid on endale kantsleriks otsinud kas parteikaaslasi (esimene selline juhtum oli muide juba 1992. aastal) või suure organisatsiooni juhtimise kogemusega inimesi. Ja muide – on paratamatu, et sellisel juhul tähendab uue (teise erakonda kuuluva) ministri tulek ka kantsleri väljavahetamist, ükski minister ei saa endale lubada seda, et ministeeriumi aparaati juhib konkureeriva erakonna esindaja, mingist stabiilsusest ja riigiaparaadi töö järjepidevusest ei saa sellisel juhul juttugi olla. Näiteks ei uskunud ma, et sotsiaalminister Maret Maripuul saab olema väga pikk iga oma ametis, sest ei ole võimalik tuua kantsleriks hiiglaslikku ja väga keerulist süsteemi juhtima inimest kuskilt maakonnahaigla tasandilt. Ometi ta kuskilt leiti ja pandi ametisse. Tagajärgi teame me kõik ja minister oli see, kes kõrbes omaenda valiku tõttu, paraku. Või teine näide keskkonnaministeeriumist, mis juba minister Heikki Kranichi ajal sai ametnikkonna politiseerimise lipulaevaks. Ma ütlesin omal ajal Villu Reiljani aegsele keskkonnaministeeriumi kantslerile Annika Uudelepale, et sinu volitused kestavad sama kaua, kui kaua on ametis sinu minister. Ja seesama kehtib ka praeguse parteilise kantsleri kohta. Kui tuleb mõne muu partei minister, lendab ta sealt nagu tuul. Aga see on sügavalt ebanormaalne.

Aastate jooksul on ka laiem ametnikkonna politiseerimise protsess üha süvenenud. Pahatihti pannakse ühte või teise kõrgesse riigiametisse ministri erakonnakaaslane, ametnik peab karjääriredelil tõusmiseks (või isegi ametikoha säilitamiseks) kindlasse erakonda

astuma jne. Kurioosematel juhtudel kuulub valdav osa ministeeriumi ja tema valitsemisala tippametnikest ühte erakonda ning ministeeriumi juhtkonna koosolekud muutuvad parteikoosolekuteks. Tulemuseks on see, et ametikohti ei täideta mitte lähtuvalt inimese professionaalsusest ja töökogemusest, vaid ustavusest erakonnale, erakonda kuulumine muutub poliitilisest enesemääratlusest ametnikukarjääri tegemise vahendiks, erakond omakorda käsitleb ministriportfelli oma liikmeskonna suurendamise allikana, ministeeriumi vahendeid hakatakse kasutama erakonna asjade ajamiseks jne. Ja kehtib absoluutselt kindel reegel – kõige enam politiseeritud ministeeriumid on ka kõige haldussuutmatumad, nende valitsemisalades on probleemid kõige suuremad.

• • •

Üleüldse on viimasel ajal nii tundlevatel massidel kui ka poliitikutel olnud mugav suunata kogu rahva meelepaha ikka ametnike kraesse. Et ikka ametnikud on täissöönud, parasiteerivad rahva raha peal, parem oleks neil palk üldse ära võtta, nad kõik lahti lasta jne. Ametnikud teevad oma igapäevast tööd Eesti riiki teenides ja riigi hüvanuks. Ja paljud nendest probleemidest, mis meil on, ei ole üldse ametnikest sõltuvad, aga need keeratakse nende kaela, sest kerge on lükata just ametnikud n-ö tanki.

See on läinud juba üle igasuguste piiride ja ma kinnitan, et selline sõim ja halvustav suhtumine ei ole ühegi ametniku palga sees. Ja kui see jätkub, teevad parimad õigesti, kui ameti maha panevad ja lähevad sinna, kus neid rohkem hinnatakse. Lätis näiteks on juba osa riigiettevõtete juhte sundusliku 60% palgakärpe peale teatanud ametist lahkumisest. Nende asemele saadetakse 500 lati eest parteijunkrud, kes ei tea maast ega ilmast midagi. Nagu nentis üks riigiettevõtte juht – populismi lainel on proletariaadi diktatuur saabunud. On ju näha, et sellisele teele pööramiseks köetakse üles avalikkuse fooni ka Eestis.

Ma olen veendunud, et riigitööle palkamisel peab prevaleerima põhimõte: Eesti riik vajab parimat ja parimaid. Eesti riik konkureerib inimeste pärast nii erasektoriga riigi sees kui ka maailmas, samuti üle-euroopaliste ja globaalsete institutsioonidega. Kui me tahame, et siin töötaksid parimad, tuleb inimestele maksta palka, mida nad on

väärt. Riigi heaks töötamine – olgu siis töölepinguga või mõnes muus vormis – peab olema väärikalt tasustatud.

Seega peab süsteem võimaldama väga paindlikku ja individuaalset lähenemist hindamisel ja palga määramisel, et avalikus teenistuses ametnikuna või töölepingulisena olemine ei muutuks erasektoriga võrreldes ebasoodsamaks. Kindlasti aitab paindlik süsteem kaasa sellele, et riigi teenistuses oleksid säravad tegijad, mitte hallid olijad.

Rõhutan, et inimeste kvaliteedist ripub ära riigi kvaliteet. Loodan, et inimesed, kes on seatud-kutsutud laiemalt sõnumeid edastama, leiavad endas jõudu seda lihtsat tõde senisest otsekoheusemalt selgitada. Loomulikult võib olla tundlevatele massidele meelepärane, kui riigi teenistuses üldse kedagi poleks, kuid see on küsimus riigi toimimisest ja väärikusest. Ma mõistan, et osale inimestest jääb igavesti arusaamatuks, miks maksta soolast hinda Viini Filharmonikute kontserdi eest, kui sama lugu võib esitada kohalik külakapell või süldibänd. Või miks kuulata Manhattan Transferi jõulukontserti, kui kohalikus karaokepubis inimesed samu lugusid laulavad ja muide täiesti tasuta.

Avalikku teenistust reformides on Eesti tegelikult samasuguste valikute ees. Ja mina küll ei taha külakapelli ja karaokejorina tasemel riigiteenistust. See on küsimus Eesti riigi tõsiseltvõetavusest ja väärikusest.

Võin oma kogemuste põhjal kinnitada, et Eesti riigis on väga häid ja töökaid ametnikke. Need ametnikud on üldjuhul meeletu ülekoormuse all. Aga on ports ka neid, kes mõtlevad endale ise tööd välja. Eestil tuleks kogu avalik sektor siiski üle vaadata ja analüüsida, kas inimjõud on ikka paigutatud nii, nagu on vaja riigi ees olevate ülesannete efektiivseks lahendamiseks.

• • •

Kümme aastat tagasi ütlesin ma ühel avaliku halduse seminaril kantslerite politiseerumisele viidates: „Kui ministrid otsuseid ei langeta, aga valitsemiseks on otsuste langetamine tarvilik, siis keegi peab seda ju tegema.“ Ma olen ka praegu seda meelt. Miks on aga ametnikud hakanud kohati tegema ka poliitilisi otsuseid? Ma arvan, et siin on see probleem, et tihti ei taha ministrid poliitiliselt ebameeldivate teemade ja otsustega tegelda ja lükkavad need ametnikkonna kaela. Või mis veel hullem – ministril ei ole tegelikult poliitikat, ta on või-

metu seda formuleerima või räägib ta ainult oma partei loosungites, mis ta on kuskil pähe õppinud. Paraku asja sisu mõistmata. Sellised ministrid on hädasti vajanud poliitilise mõtlemise ja saavutuste puudumise tõttu mingit asendustegevust.

Küsin taas – mis saab siis, kui ministril ei ole mingit selget poliitikat? See on täiesti võimalik, sest paljud inimesed tulevad ministriks esimest korda ja Eesti ajalooline kogemus näitab, et nad ei ole ametis piisavalt kaua, et neil tekiks ette suurem pilt ja nad suudaksid oma poliitikat formuleerida. Siin on häda põhjustajaks ka Eesti väiksusest tingitud asjaolud, meil ei ole varikabinettide süsteemi, mis hoiaks end valitsuse asjaajamisega jooksvalt kursis, meil ei ole pikaajalise kogemusega professionaalset kõiki valdkondi katvat poliitiliste nõunike kaadrit jne.

Teiselt poolt kasutavad seda olukorda ära ka ametnikud. Näiteks kantsleritel on väga mugav muuta ükskõik milline ülesanne poliitiliseks ja uputada vähe kogenud minister poliitilise otsuse sildi all pakutava administratiivse kribu-krabu alla. Nii välditakse vastutuse võtmist endale ja vaene minister peab avalikkuse ees vastutama ametnikkonna ükskõik millise tõpluse eest.

Küsisin kord ühe ministeeriumi kantsleri käest infotehnoloogia-teemaliste asjade kohta, miks see või teine asi ei liigu paigast. See kantsler ütles vastuseks, et oi, mis tema saab teha, minister ei ole sellist ülesannet andnud. Kusjuures teemaks oli täiesti administratiivne küsimus, millel ei ole mingit pistmist poliitikaga.

No tohhoo tonti! Miks peaks minister üldse selles vallas mingeid ülesandeid andma. Ministri taseme küsimus on, et asjad toimiksid. See, milliste programmidega, kuidas ja kellega kokku leppides või koostööd tehes, ei ole üldse küsimus, mida tuleks ministri kaela veeretada.

Nii ma olengi veendunud, et neid asju, mille eest vastutab kantsler naha ja karvadega, peaks olema selgelt rohkem kui praegu. Ka kogu raamatupidamisarvestuse eest peaks vastutama kantsler, mitte minister. Minister vastutab poliitika eest. Kantsler ja ministeeriumi aparaat peavad andma ministrile infot, kui palju üks või teine poliitika maksmata läheb, et siis minister saaks alternatiivide vahel langeda poliitilise otsuse.

• • •

Tulles veel korraks tagasi valitsuse olemuse muutumise juurde, toon ma veel ühe õiguse ja riigi toimimisega seotud probleemi. Valitsus on langenud tegelikult sellesse auku, mida eri valitsuste liikmed on alates 1990ndate keskpaigast peale kaevanud. Kui vaadata valitsuse agendat, siis on seal olevatest asjadest 95% tehnilise või administratiivse iseloomuga asjad, mis normaalses riigis kunagi valitsuseni ei jõuaks. Seega – ka valitsuse suhtes on toimunud sama areng, mis üksikute ministrite puhul. Valitsus on aga seeläbi mattunud asjade alla, millega ta ei peaks tegelema. Samas ei jäta see aega ega ruumi asjadele, millega tegelikult peaks tegelema.

Olen ka Riigikogu ees rääkinud sellest, et kribu-krabu jõuab valitsuse lauale paljuski ka sellepärast, et parlamendis on seadustesse pandud muudkui delegeerimisi, et seda või teist kinnitab või otsustab valitsus. Ühest küljest on see küllap seaduste tekste koostavate ametnike mugavusest ja soovist vastutus võimalikult kõrgele ja kaugele delegeerida, andes nii järele ministri mentaliteedile, et kui ta ei saa otsustada ja n-ö oma kontrolli alla hoida kõike ja kõiki, siis ta nagu polekski juht ja tal nagu polekski võimu.

Nii peab valitsus nimetama mingite maaparandusühistute liikme õiguste teostajaid, küll kinnitama kaitsealade eeskirju, küll tegelema muu kribu-krabuga, mis võiks väga vabalt olla ministeeriumide madalama taseme otsused. Hiljuti arutas valitsus poolteist tundi selle üle, kas ikka lasteaias kasvataja laps võiks olla samas lasteaias, kus lapse ema on kasvataja. Miks peaks valitsus sekunditki sellisele asjale pühendama? Aga ministrid muudkui arutasid usinalt. Samamoodi erutas neid mõni aasta tagasi küsimus, kas peaks sotsiaalsfääri eelarvest andma mingit lisaraha, et kuskilt Türgist üks enneaegsena sündinud lapsuke ära tuua. Aga meediakajastus milline! Meil ju ikka nii hooliv valitsus. Puhas populism.

Kogu seda probleemi illustreerib väga hästi ka üks tõeliselt piinlik lugu, mis jõudis samuti valitsuskabinetti. Ma räägin välikäimlate probleemist seoses piiriületust ootavate kaubaautode juhtidega. Valitsus arutas pikalt selle üle, kes ikka peaks paigaldama piiripunkti juurde veokijuhitidele välikemmergud, ja muide ei jõudnudki mingile otsusele. Ma tahaksin näha näiteks Saksamaa kantsleri Angela Merkeli nägu, kui keegi pakuks Saksa valitsusele arutada materjale väli-

peldikute paigaldamise või nakkevõrgu püügikoormuse arvutamise lähtemudeli kohta või tuleks ettepanekuga eraldada valitsuse reservist tuhat eurot politseiametile. Need teemad on muide pärit Eesti valitsuse istungilt.

Suured ja olulised strateegilist tähtsust omavad küsimused käivad valitsusest tihti läbi nagu niuhti, keegi aruta midagi.

• • •

Aeg-ajalt saab parlament ajakirjanduses sõimata selle eest, et sealt tulevat liiga vähe seadusi. Ihalus võimalikult suure hulga seaduste ja reguleerituse järele näib olevat lõpmatu. Mina olen vastupidisel seisukohal – mida vähem tuleb kõikvõimalikke seadusi ja mida vähem detailsed nad on, seda parem. Kahtlemata on valdkondi, kus on vajalik väga täpne reguleerimine, kuid suuremalt jaolt tuleks minu arvates kasutada kaalutusõigust ning lähtuda headest tavadest, mõistlikust lähenemisest ehk teisisõnu – ikka ja jälle tervest mõistusest.

Me oleme oma hingamise ise kinni kägistanud kõikvõimalike kavade, plaanide, seaduste, regulatsioonide, kordade, määruste ja muude reeglite ületootmisega. See takistab ilmselget paindlikku tegutsemist. See on kahtlemata väga mugav sellele osale ametnikest, kes ei taha võtta vastutust – kõik tuleb nende arvates piasiasjadeni kuskile seadustesse, kordadesse või muudesse dokumentidesse kirja panna. Siis saab lihtsalt näpuga järke ajada, üldse mitte süveneda iga juhtumi eripärasse ja tegutseda tuimalt ilma igasugust vastutust võtmata. Otsustamatuse ja lolluse pärast ei lasta aga kahjuks kedagi lahti.

Seega peaks nii parlament kui ka valitsus tegema põhjaliku inventuuri kõikvõimalikes seadustes, kordades, kavades jne ning kõrvaldama kõik selle, mida tegelikkuses ei ole vaja ja mille puhul on tegu selge ülereguleerimisega. Ettevõtjad kurdavad põhjusega, et asjaajamine on tehtud kohutavalt bürokraatlikuks ja jäigaks. Nii saab taas õigus majandusele appi tulla.

Soovin meile kõigile tervet mõistust ja probleemide lahendamist enne viimsepäeva laupäeva.